

Ahmed Fevzi Paşa'nın Petersburg Seyahati ve Petersburg Anlaşması

The Journey of Ahmed Fevzi Pasha to Petersburg and the Treaty of Petersburg

Hayrettin PINAR*

ÖZET

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nı bitiren Edirne Antlaşması ile iki ülke arasında 18. yüzyıl boyunca inşa edilen geleneksel siyasetin ciddi bir değişime uğradığı tespit edilir. Antlaşmanın imzalanmasından az evvel Rus Çarı I. Nikolay, altı kişilik bir komite oluşturmuş ve Osmanlı Devleti'ne yönelik konvansiyonel Rus politikası tartışılmıştır. Komite, Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi üzerine kurulan Rus stratejisinin artık doğru bir yaklaşım olmadığını aksine güçsüz bir Osmanlı Devleti'nin yaşamaya devam etmesinin Rusya için daha uygun olduğuna karar vermiştir. Birkaç yıl sonra imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Rusya, güvenliğini garanti altına alırken Osmanlı Devleti'ni de neredeyse kendine bağlı bir devlet haline getirmiştir. Özellikle Hünkâr İskelesi'nin imzalanmasıyla birlikte Avrupa'da genel olarak Rusya karşıtı bir siyasi atmosfer ortaya çıkmıştır. Osmanlı diplomasisi, bir yandan Rusya'nın yeni politikası diğer taraftan Hünkâr İskelesi'nin yarattığı Rus karşıtı havayı avantaja çevirerek özellikle Edirne Antlaşması'nın ağır yükünden kurtulmak için uygun zamanın geldiğini düşünerek harekete geçmiştir. 1833 yılında Ahmed Fevzi Paşa, Edirne Antlaşması'nı yeniden müzakere etmek amacıyla Petersburg'a gönderilmiş ve antlaşmanın, Osmanlı açısından en rahatsız edici hükümleri arasında yer alan savaş tazminatı ve Silistre'deki Rus işgalinin sona erdirilmesi konusu gündeme getirilmiştir. Ahmed Fevzi Paşa, Petersburg seyahati boyunca bu iki başlığı Rus hükümeti ile tartışmış ve 1834 senesinin hemen başında imzalanan Petersburg Anlaşması ile Edirne Antlaşması'ndan kaynaklanan sıkıntı giderilmiştir. Petersburg Anlaşması ile Osmanlı Devleti ağır savaş tazminatını makul bir seviyeye indirdiği gibi Silistre'deki Rus işgalinin bir an evvel bitirilmesi hususunda da hedeflerine ulaşmıştır. Dolayısıyla Osmanlı diplomasisi, Avrupa ve Rus siyasetindeki yeni dengeleri yakından takip ederek 1828-1829 Savaşı'nın ağır yükünü kısmen hafifletmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edirne Antlaşması, Hünkâr İskelesi Antlaşması, Ahmed Fevzi Paşa, Petersburg Antlaşması.

Çalışmanın Türü: Araştırma

ABSTRACT

After the Treaty of Adrianople which declared the end of the Russo-Turkish War of 1828-1829, the Russian policy towards the Ottoman Empire has changed dramatically. Before the treaty was signed the Russian Tsar Nicholas I has formed a committee composed of six eminent statesmen of Russia. The members of the committee were Kochubei, Golitsyn, Tolstoy, Nesselrode, Chernyshev and Dashkov. Two different ways of policy towards the Ottoman Empire has been discussed in the meetings of the committee. One of them could be defined as the conventional policy of the Russian Empire which depends upon the collapse of the Ottoman Empire. Another idea which was executed by the two significant members of the new committee Nesselrode and Dashkov has been based on the presence of the Ottoman Empire. These two ideas were discussed through the meetings of the committee and it has been decided that the collapse of the Ottoman Empire was not convenient for the interests of Russia.

This new policy of Russia depended upon the continuity of the Ottoman Empire was resulted in the end of the Russian expansionism through the Ottoman lands and this policy went on till the beginning of Crimean War in 1853. After the acceptance of the new policy Russia began to treat as the protector of the Ottoman Empire and the result of this new political trend was the Treaty of Unkiar-Skelessi in 1833. Especially the sign of Unkiar-Skelessi against the threat of Mehmed Ali Pasha of Egypt has made great effects on the politics of the European powers. Both England and France clearly accused Russia for aggressive policy towards the Ottoman Empire. Even the best ally of Russia, the Austrian Empire has also declared the great suspicion since Russia was the sole protector of the Ottoman Empire after the Treaty of Unkiar-Skelessi.

Indeed Russia has gained the position of first power in the Ottoman Empire by means of the new treaty. Especially the close of the Straits to the war ships of the countries which fought against Russia was a great advantage for the Russian Empire. All great powers has already declared their anxieties about Russia's new position. That is to say Russia and her new advantages in the East were the basic problem or trouble for the European powers. Under these conditions Ottoman diplomacy had gained a great chance. While Russia was declaring a neutral policy towards the Ottoman Empire almost all European powers were strictly suspicious of Unkiar-Skelessi. It means that a very fertile atmosphere appeared to renew the Treaty of Adrianople which brings a heavy war indemnity and Russian occupation in Silistria.

Sultan Mahmud II and the Sublime Porte has already explained their complaints about the Treaty of Adrianople. Because the Ottoman Empire had to pay an enormous war indemnity almost 10 million ducats and highly strategic city in the Balkans, Silistria, had been occupied by the Russian troops. On the other hand Wallachia and Moldavia were still under the control of Russia and the border in the Caucasus was also drawn so bad. All these realities proved that 1828-1829 War and the Treaty of Adrianople were the great disaster for the Ottomans. The Austrian foreign minister Clemens von Metternich has expressed that the Treaty was a direct threat to the life and integrity of the Ottoman Empire.

* Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi

Since the Treaty of Adrianople was catastrophic the Ottoman administration began to search ways to change it. After Unkiar-Skelessi the Sublime Porte has decided that a great chance had appeared because the Russian government was fear of the European intervention. The Sublime Porte explained its wishes to delibarete the conditions of the Treaty of Adrianople. Ahmed Fevzi Pasha was sent Petersburg to discuss and change the Treaty. He has reached Petersburg in December 1833. The meetings between Ottoman delegation and the Russian government started through the ends of December. After some discussions it was decided that a new treaty need to be signed which implied that the Treaty of Adrianople was premature. The Treaty of Petersburg signed in February 1834 declares that the Ottoman Empire was saved from the deathful conditions of Adrianople. According to new treaty the war indemnity would be decreased from 10 million to four million ducats and the evacuation of Silistria would be completed in a very short time. In addition to these new guarentees the Russian troops in Wallachia and Moldovia would also evacuate the Principalities. Ahmed Fevzi Pasha left Petersburg through the ends of February with the new and successful treaty which points out that the heavy conditions of Adrianople were thrown away.

Keywords: The Treaty of Adrianople, The Treaty of Unkiar-Skelessi, Ahmed Fevzi Pasha, The Treaty of Petersburg.

The Type of Study: Research

GİRİŞ

Pitirim A. Sorokin, 19.yüzyılın başından itibaren Rusya'nın, Avrupa tarihinde işgal ettiği yeri tarif ederken aslında yalnızca Avrupa'nın sınırlarına hapsedilemeyecek kalıcı bir siyasî manzaraya atıfta bulunur. Sorokin'e göre "Fransız Devrimi'nin ve Napoleon savaşlarının en çok olaylara gebe sonucu, XVI. Louis'nin idamı değil, Moskova'nın yakılması ve Slavların uyanışı olmuştur. Bu tarzda, Rus Doğusu Avrupa tarihine bir daha çıkmamak üzere girmiştir. O zamandan beri, büyük Rus ozanı Tutçev'in çok eskiden dediği gibi, 'Avrupa başlıca iki şeyden endişe eder olmuştur: Devrim ve Rusya.' " (Sorokin 2008: 167) Kısacası Fransız İhtilali, Avrupa'nın monarşiye dayanan geleneğini tasfiye ederek seküler bir siyasî ilahiyatın oluşumuna yol açacak kapıyı aralarken aynı zamanda 17.yüzyılın ikinci yarısından itibaren şekillenen Avrupa dengesine yeni ve güçlü bir aktörün bir daha asla terk etmemek üzere dahil olması için gerekli zemini de hazırlar.¹ Böylece Avrupa'nın problemleri ile meşgul olma konusunda çekingen bir ruh hali sergileyen Rusya, Fransız İhtilali ve Napolyon İstilaları'ndan sonra Avrupa siyasetinin ana figürlerinden birisine dönüşür. Ancak Avrupa'nın, bu Slav politik gerçeği ile gecikmiş yüzleşmesinden çok daha önce kıtanın güney doğu sınırları boyunca mevzilenmiş olan Osmanlı Devleti, Rusya ile yakından temas etmek mecburiyetinde kalmıştır.

1774 yılında Kırım'ın fiilen kaybı ile sonuçlanan ilk ciddi travma, 19.yüzyıl boyunca Avrupa siyasetinin temel açmazlarından birisine dönüşecek olan Osmanlı-Rus diyalektiğinin de başlamasına sebep olur. Diğer bir ifade ile Osmanlı Devleti, 19.yüzyılda varlığını tehdit eden en önemli hatta belki de tek rakibi olan Rusya ile yüzleşmek zorunda kalacaktır. Kısacası Avrupa'nın, Fransız İhtilali sonrasında açık bir biçimde tecrübe edeceği Rusya gerçeği ile Osmanlı Devleti, 18.yüzyılın ikinci yarısından itibaren karşılaşmaya başlamıştır. Nitekim bu mecburî tesadüfün doğal sonucu olarak iki ülke arasında savaşla sonuçlanan temasların sayısı bir hayli fazla olacaktır.

Rus Çarı I. Nikolay'ın, 1833 yılında Avusturya'nın, Petersburg'daki elçisi Ficquelmont'a Osmanlı Devleti'ni tarif ederken müracaat ettiği sözcükler bir yandan Rus siyasetindeki Osmanlı algısını berrak hale getirirken diğer taraftan Osmanlı hakkındaki niyetin ya da hayalin de ipuçlarını göz önüne koymaktadır. Rusya'nın bu enerjik liderinin ifadesiyle 'Osmanlı Devleti bir cesede dönmüş durumdadır ve bu köhnemiş yapının yaşamaya devam etmesi pek mümkün görünmemektedir.' (Bolsover 1948/1949: 116) Nitekim I. Nikolay, Rus tahtına oturduktan sadece birkaç yıl sonra Osmanlı Devleti hakkında yukarıda yaptığı tespitin siyasî realite ile uyumlu olup olmadığını test etmek için bulduğu ilk fırsatı kaçırmayacaktır.

1821 yılında bağımsız bir Yunan devleti kurmak hayali ile ilk defa isyan eden Yunanlar, yalnızca II. Mahmud'dan değil Fransız İhtilali öncesindeki *mutlu günlere* dönme hayali kuran Avrupalılardan da umdukları şefkati bulamazlar. 1815 Viyana Kongresi ile kurulan Avrupa Uyumu'nun baş aktörü Metternich, Yunan İsyanı'nı, "Radikallerin, Büyük Güçler ve özellikle de Avusturya ve Rusya'nın arasında patlattıkları bir havai fişek" olarak değerlendirir. (Anderson 2010: 78) Metternich'in, bu anti-devrimci ya da muhafazakâr tespiti özellikle Rus Çarı I. Alexander ve İngiliz Hariciye Nazırı Castlereagh tarafından da

¹ Westphalia Barışı (1648) ile Avrupa'daki bazı siyasî gerçeklerin onaylandığı kısmî bir asayiş dönemine girilir. Bu antlaşmanın sağladığı en önemli katkı, barışın devam edebilmesi için güçler dengesinin sağlanmasına dönük inancın yerleşmesi olur. Fransız İhtilali'ne kadar Westphalia sonrası kurulan düzen ve güçler dengesinin nispeten değiştirilmeden sürdürüldüğü söylenebilir. Antlaşma ve kurulan Avrupa düzeni hakkında bkz. (Hanks 2009: 440-442)

paylaşılr. Napolyon sonrası dönemin üç kurucu aktörü Avusturya, İngiltere ve Rusya'nın ortak refleks üzerine inşa ettikleri politikaları, ilk Yunan girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olur.² Özellikle Rus Çarı I. Alexander'ın, bütün liberal formasyonuna rağmen Napolyon'un bıraktığı mirası daima hatırlayarak kıtadaki her türlü ihtilale şüphe ile bakması, Yunanların ilk denemesini hayal kırıklığına mahkûm etmiştir.³ Ancak 1826 yılında başlayacak ikinci Yunan isyanı sırasında politik manzara neredeyse tamamen değişmiştir. Rusya'da I. Alexander'ın ölümü ile yerine I. Nikolay geçerken İngiliz Hariciyesi de Castlereagh'ın ölümü ile George Canning'e terk edilmiştir. Bir başka ifade ile ilk isyan sırasında özellikle Rusya'dan umduğu desteği göremeyen Yunanlar, I. Nikolay'ın, Rus tahtına oturması ile daha elverişli bir atmosfere kavuşurlar. Nitekim I. Nikolay'ın, son derece içten bir şekilde Yunan İsyanı'na destek vermesi ile Navarin'de Osmanlı donanması yakılır ve bağımsız Yunanistan'ın doğuşuna giden bütün kapılar aralanmış olur.⁴

Metternich'in deyişi ile "gücün ilkelere galip geldiği" (Viereck 2005: 85) bu trajik baskını, I. Nikolay'ın, Osmanlı varlığına yönelttiği ilk tehdit takip eder. 1828-1829 yılında kayda geçirilen Osmanlı-Rus Savaşı, 19. yüzyılın ilk yarısında Rus Çarlığı'nın, Osmanlı Devleti'nin varlığına yönelttiği en ciddi tehditler arasında yer alır. 1828 yılı, Osmanlı askerî organizasyonunun, Rus ordularını nispeten durdurabildiği bir yıl olarak geçer.⁵ Ancak 1829 yılının baharı ile birlikte Ruslar, hem Balkan hem de Kafkas cephelerinde inisiyatifi ele geçirirler. Nihayet Rus ordusunun Edirne'ye ulaşması ile birlikte İstanbul'un doğrudan tehdit altına girmesi, Osmanlı yönetimini barış antlaşması imzalamaya mecbur eder ve 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması'nın imzalanmasıyla savaşa son verilir.

Metternich'in deyişi ile Edirne Antlaşması, "şu ana kadar bir ulusa dayatılmış en ağır antlaşma olmanın ötesinde doğrudan Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına ve varlığına yöneltilmiş açık bir tehdit" idi. (Bitis 2006: 361) Avusturya şansöyesinin son derece ağır sözlerle eleştirdiği Edirne Antlaşması hakkında İngiliz yorumu da benzer bir yaklaşım üzerine inşa edilir. İngiliz başbakanı Wellington da antlaşma ile birlikte Osmanlı Devleti'nin yok olacağını iddia ediyordu. (Bitis 2006: 361-363) Kısacası Edirne Antlaşması, I. Nikolay'ın savaş başlamadan önce ilan ettiği ve Osmanlı ülkesinden herhangi bir toprak talebinde bulunmayacağı şeklindeki vaadin ihlâl edilmesi anlamına geliyordu. (Bitis 2006: 362) Bu sınırlar içinde hem Avusturya'yı hem de İngiltere'yi açıkça bir alarmın eşğine getiren antlaşma, iki konuda içerdiği hükümler açısından Osmanlı Devleti'ni neredeyse Rusya'nın insafına ya da hamiliğine terk ediyordu. Antlaşma ile Osmanlı Devleti, yaklaşık 10 milyon düka savaş tazminatı ödemeye mahkûm ediliyordu. (Bitis 2006: 356) Ancak savaş tazminatı olarak istenen miktarın son derece ağır ve Osmanlı Devleti tarafından ödenmesinin neredeyse imkânsız oluşu bir yana antlaşmanın asıl rahatsızlık veren yanı bambaşka bir sebepten kaynaklanmaktaydı. Rusya, taksitlere bölünen savaş tazminatının tamamen ödeneceği güne kadar Eflâk-Boğdan Prenslükleri'ni ve Silistre'yi işgal altında tutma hakkı elde ediyordu. Metternich'e göre bu açıkça gelecekte kalıcı olacak Rus işgalinin bir provası anlamına geliyordu. (Bitis 2006: 361)⁶ Kaldı ki antlaşmanın imzalanmasından sadece birkaç yıl sonra Osmanlı ricalinin tespiti de Metternich'in sözleriyle benzerlik

² Yunan İsyanı'nın ilk aşaması, Napolyon İstilaları'nın anılarının tazeleğini koruduğu ve bu yıkımı yakından tecrübe eden bir kuşağın iş başında olduğu bir döneme tesadüf eder. İngiltere'de Castlereagh'ın, Rusya'da Çar I. Alexander'ın varlığı, isyanın kolayca bastırılabilmesine yardım eder. (Anderson 2010: 80; Sked 2001: 15-17)

³ Bütün liberal fikirlerine karşılık Çarın, düzenin sarsılmasına yönelik kaygısı, yalnızca Yunan İsyanı sırasında değil diğer sorunlarda da statüko yanlısı bir çizgiyi benimsemesine sebep olur. Bu konuda bkz. (Delfiner 2003: 143-144; Jelavich 1969: 44-45)

⁴ Yunan İsyanı'nın ikinci aşaması ile birlikte Avrupa devletlerinin 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmesine yardımcı olan yeni bir kavramsal çerçeve de hayata geçirilmiştir. Navarin'de, Osmanlı donanmasının Fransız-İngiliz-Rus donanmaları tarafından yakılmasını meşru hale getiren yeni gerekçenin adı *insani müdahale* şeklinde konulmuştu. Bir başka ifade ile Yunan İsyanı'nı bastırma için Osmanlı yönetiminin uyguladığı yöntemin Mora'da yaşayanlara karşı bir katliam olduğu iddia ediliyor ve bu üç devlet uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını kullandıklarını iddia ediyorlardı. Navarin baskını ve üçlü ittifakın bu baskını meşrulaştırma araçları hakkında bkz. (Rodogno 2012: 81-84)

⁵ Virginia H. Aksan, 1828-1829 savaşının ilk yılında Rus ordusunun kısmi başarısızlığını açıklarken şu tespiti yapar: "1828'in ikinci yarısında ve 1829'da Rusları yenilgiye uğratan Asakir-i Mansure'den çok arazi, yetersiz levazım ve özellikle ağır bir veba salgınıydı." (Aksan 2011: 361)

⁶ Edirne Antlaşması sonrası, Eflâk-Boğdan'ın yeniden organizasyonu ile ilgilenen ve Rus yayılmacı ekolünün önemli isimleri arasında yer alan Kont Kiselev'e göre Rusya, bu iki prensliği asla terk etmemeliydi. Zira Kiselev'e göre prenslikler, İstanbul'a giden yolda bir sıçrama tahtası idi. (Mosely 1934: 5)

göstermekteydi. Osmanlı devlet adamına göre Ruslar *eline geçen fırsatı ganîmet ittîbâzıyla mevâdd-ı mu'âbedeyi istedikleri sûrete* koymuşlardı (BOA. HAT. 1044 / 43159-C)

Edirne Antlaşması'nın, hükümleri hakkında hem Avrupa devletlerinden hem de Osmanlı yönetiminden kaynaklanan şikâyetler bir yana antlaşmayı önemli kılan asıl ayrıntı, Rusya'nın bundan sonraki Osmanlı siyasetinde ciddi bir değişime sebep olmasında aranmalıdır. Antlaşmanın, Osmanlı Devleti tarafından onaylandığına dönük haberlerin Petersburg'a ulaşmasından yaklaşık bir hafta evvel I. Nikolay altı kişiden oluşan özel bir komite tayin eder. Komitenin üyeleri, Kochubei, Golitsyn, Tolstoy, Nesselrode, Chernsyhev ve Dashkov'dur. Bu özel komitenin görevi, Rusya'nın bundan sonra Osmanlı Devleti hakkında izleyeceği siyaseti tartışmak ve bir plan ortaya koymaktır. Nitekim 16 Eylül 1829'da toplanan komite, I. Nikolay'ın yaklaşık 20 yıl boyunca izleyeceği Osmanlı siyasetinin temel çizgilerini tarif eder. (Kerner 1937: 280)

Komitenin ana gündemini, Osmanlı Devleti'nin yaşamaya devam etmesi ya da varlığına son verilmesi şıklarından hangisinin Rusya açısından daha doğru olacağı tartışması şekillendirir. Tartışmaların ardından Rusya'nın tek başına Osmanlı topraklarına hakim olması gibi bir ihtimale hiçbir Avrupa devletinin izin vermeyeceği ağırlıklı bir fikir olarak ortaya çıkar. Komite üyeleri arasında yer alan Nesselrode ve Dashkov'un etkisi ile bütün Avrupa'yı kaosa sürükleyecek bir tasfiye yerine Osmanlı Devleti'nin mevcut yapısı ile hayatını sürdürmesinin kaçınılmaz olduğuna karar verilir. (Puryear 1941: 90) Böylece Rus Çarlığı'nın sonraki 20 yıl boyunca -Kırım Savaşı'na kadar- devam edecek siyasî programı şekillenmiş olur. (Kerner 1937: 286)⁷ Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nin varlığı hakkındaki bu *kısmî* ve *mecburî* teslimiyeti, Edirne Antlaşması'nın gözden geçirilmesi için yeterince uygun bir atmosferin doğduğunu haber vermektedir. Nihayet başta Sultan II. Mahmud ve diğer Osmanlı ricali, Rus siyasetindeki yeni güzergahın sunduğu fırsatı fark ederek Edirne Antlaşması'nın, savaş tazminatı ile Eflâk-Boğdan ve Silistre hakkındaki hükümlerini tartışmaya açmaya karar verirler.

Petersburg Antlaşması ya da Edirne Antlaşması'nın Tamamlanması

Edirne Antlaşması'nın, yukarıda belirtilen hükümlerinin, Osmanlı Devleti'nin varlığı açısından doğrudan bir tehdit olmasının ötesinde meselenin asıl kaygı veren tarafı, Avrupa siyasetindeki muhtemel istikrarsızlıkla ilgilidir. Nitekim Petersburg'daki İngiliz elçi Lord Heytesbury bile bütün Rus sempatisine rağmen Edirne Antlaşması'ndan sonra İngiltere'nin "Rusya'yı, Osmanlı Devleti'nin en yakın dostu, müttefiki ve hamisi olarak görmeye alışması gerektiğini" vurguluyordu. (Gleason 1950: 92) Elçinin tespitinden yaklaşık dört yıl sonra İngiltere'yi asıl olarak Rusya'dan korku duymaya iten bir başka gelişme daha oluyordu. Sultan II. Mahmud, Mısır'daki asi kulu Mehmed Ali Paşa'nın merkezî otoriteyi yok etmeye aday isyanı ile karşılaşılıyor ve Osmanlı Devleti varlığına yönelik bu tehdidin gelecekte yaratacağı kaostan kurtulma hayaliyle Rusya'dan yardım talep ediyordu.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan 8 Temmuz 1833 tarihli Hünkâr İskelesi Antlaşması ile birkaç yıl evvel Heytesbury tarafından kayda geçirilen anekdot daha güçlü bir zemine kavuşuyordu. Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan birkaç ay sonra Petersburg'daki İngiliz elçi Bligh, I. Nikolay'a, söz konusu antlaşma yürürlükte kaldığı sürece İngiltere'nin, Rusya'ya duyduğu güven sorununun asla aşamayacağını belirtiyordu. (NA. FO. 65 / 206, 21 Aralık 1833) Bir başka ifade ile Edirne Antlaşması'ndan ötürü zaten bütün Avrupa siyaseti içinde temel endişe kaynağı haline gelen Rusya, Hünkâr İskelesi'nden sonra tamamen yalnızlaşma tehlikesi ile yüzleşmek zorunda kalıyordu. Nitekim Rusya'nın, kıtadaki en önemli müttefiki konumundaki Avusturya da Silistre'deki Rus varlığının devam etmesinden rahatsız olduğunu açıkça ilan ediyordu. (NA. FO. 65 / 206, 31 Aralık 1833) Kısacası Edirne Antlaşması'nın, Osmanlı Devleti açısından tahrip edici etkisine Hünkâr İskelesi'nin kıta siyasetindeki dengeyi tasfiye etmeye aday içeriği ilave edilince Osmanlı diplomasisi için fırsatlarla dolu bir ortam ortaya çıkmış oluyordu.

Edirne Antlaşması ile başlayıp Hünkâr İskelesi ile berrak bir içeriğe kavuşan süreci Osmanlı topraklarında geçici de olsa Rusya'nın en önemli aktör konumuna yükselmesi olarak tarif etmek yanlış

⁷ Aksan, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nı değerlendirirken şunları söyler: "Bu iki yıllık savaşın sonuçlarından biri, I. Nikolay'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun gelecekteki durumuyla ilgili olarak diğer Avrupalı devletlerle uyum içinde çalışmak konusunda derhal aldığı karar oldu. Bir Osmanlı Avrupası'nın veya İstanbul'un ortadan kalkmasının çıkarına uygun olmadığı sonucuna varmıştı." (Aksan 2011: 382)

sayılmaz.⁸ Ancak bu konunun Rusya'yı memnun ettiğini düşünmek tam anlamıyla doğru değildir. Yukarıda ifade edildiği gibi İngiltere ve Avusturya bu durumdan rahatsız olduklarını açıkça ilan etmişlerdir. Nitekim I. Nikolay, bu iki antlaşmanın yarattığı olumsuz imajın Rusya'ya vereceği zararı açıkça fark ederek adeta günah çıkarırcasına İngiliz elçi Bligh'e şu itirafta bulunacaktır: "Bütün bu olaylardan sonra hâlâ birilerinin beni suçlaması doğru mu? İsteseydim İstanbul'u alabilirdim çünkü ordularım oradaydı ama ben Osmanlı'yı korumak için bunu yaptım. Eğer yapmasaydım 48 saat içinde Osmanlı dağılır giderdi. Ancak ben Petersburg'u, İstanbul'a değişmem." (NA. FO. 65 / 206, 21 Aralık 1833) Bir başka ifade ile I. Nikolay, bu iki antlaşmanın, Avrupa siyaseti içinde Rusya'yı doğrudan hedef haline getirdiğini anlatmaya çalışıyordu. Nihayet bu sözler, Osmanlı Devleti için son derece ağır şartlar içeren Edirne Antlaşması'nın tadil edilmesinin vaktinin geldiğini fısıldıyordu. Nitekim tazminat meselesinin görüşülmesi, Silistre sorununun çözüme kavuşturulması ve Kafkaslardaki Osmanlı-Rus sınırının yeniden çizilmesi amacıyla Hassa Müşiri Ahmed Fevzi Paşa, olağanüstü elçilik sıfatıyla Petersburg'a gönderiliyordu. (BOA. HAT. 1042 / 43132)

Ahmed Fevzi Paşa'nın, Petersburg'a gönderilmesinin altında yatan ilk sebebin Edirne Antlaşması'nın yarattığı ağır borç yükünden kurtulmak olduğu anlaşılıyor. (BOA. HAT. 1042 / 43132) Zira Osmanlı yönetimi borcu ödemekte hayli zorlandığını ve taksitlerin hafifletilmesi konusundaki isteğini İstanbul'daki Rus elçiliğine defalarca belirtmiştir. (BOA. HAT. 1040 / 43059-A; 1040 / 43062-A) Dolayısıyla Ahmed Fevzi Paşa'nın Petersburg'daki ilk görevi savaş tazminatının Osmanlı maliyesi üzerinde yarattığı ağır yükü olabildiğince hafifletmekle ilgilidir. Ancak Osmanlı yönetiminin asıl hedefi, stratejik açıdan son derece önemli bir yer olan Silistre'nin yeniden bir Osmanlı toprağı haline getirilmesidir. Fakat Silistre'nin boşaltılması, savaş tazminatının ödenmesine bağlı olduğu için konunun ustaca bir diplomatik söylemle açıklanması gerekmektedir. Nitekim II. Mahmud, bu konunun Ahmed Fevzi Paşa'ya verilecek talimatta açıkça yazılması yerine müzakerelerin seyrine göre Paşa tarafından şifahi ifade edilmesinin daha doğru olduğunu vurgular. Kaldı ki Bâbü'lî de bu konuda padişahın farklı düşünmemektedir. (BOA. HAT. 1042 / 43132)

Padişahın ve Bâbü'lî'nin, Ahmed Fevzi Paşa'nın misyonu hakkındaki ortak görüşlerini, hedefe ulaşmak amacıyla izlenecek yöntemin ayrıntılarının anlatılması takip eder. Rus heyeti ile müzakerelere başlarken Ahmed Fevzi Paşa'nın taleplerini sağlam bir zemin üzerine inşa etmesi amacıyla Bâbü'lî tarafından verilen talimatın içeriği, Osmanlı diplomatinin Avrupa siyasetini yakından izlediğini ima ediyor. Talimatta önce *Devlet-i Âliyye'nin bu bârgârân altında durdukça düçâr olacağı meşakkat ve ol kadar akçenin tamâmı değil selâsinin ifâsına bile tez elden kuvve-i mâliyyesinin mümkün olamayacağı* özenle vurgulanır. (BOA. HAT. 1044 / 43159-C) Diğer bir ifade ile tazminatın Osmanlı maliyesinde yarattığı ve genel olarak bütün Avrupa devletlerinin de onayladığı aşırı yükün altı dikkatlice çizilir. Dolayısıyla ısrar etmesi halinde Rusya'nın, Edirne Antlaşması'nda kayıt altına alınan miktar bir yana herhangi bir savaş tazminatı dahi elde edememesi tehlikesi açıkça belirtilir.

Bu tehlikenin varlığını ve bir koz olarak masaya sürülmesi halinde kuvvetini, daha makul bir parantez içine alabilmek amacıyla Osmanlı yönetimi, Rusya'nın iç siyasetine ve Avrupa devletleri ile ilişkilerine temas etmeye çalışır. Nitekim Ahmed Paşa'ya, *Petersburg'a vusûlünde indîfâ'ı söylenilen Leh gâ'ilesini ve Rusyalı'nın kuvve-i hâliyyesini ve Fransa ve İngiltere devletleriyle beynlerinde olan mu'âmelâtını hafîce taharrî ve tecessüsten geri durmaması dikkatlice hatırlatılır. Zira Bâbü'lî, Polonya'da çıkan karışıklığın hâlâ devam ettiği ve Ruslar her ne kadar aksini söylese de meselenin çözüme kavuşturulmadığını haber almıştır.* (BOA. HAT. 1044 / 43159-C) Ancak buradaki asıl önemli ayrıntı, önce Edirne Antlaşması ardından Hünkâr İskelesi ile özellikle İngiltere ve Fransa'nın, Rusya'ya duyduğu şüphenin telafi edilemez bir içeriğe kavuşmasıyla ilgilidir. Bu iki antlaşmanın ardından Rusya'nın, Osmanlı siyasetinde ana aktör konumuna yükselmesinin, İngiliz ve Fransız politikasında *acil* bir halin doğmasına sebep olduğu akılda tutulmalıdır. Böylece Ahmed Fevzi Paşa'nın başkanlığında Petersburg'a gidecek olan Osmanlı heyetinin müzakere boyunca Rus siyasetindeki bu kırılma noktası olarak tanımlanması doğal hale gelir. Kaldı ki İngiliz elçi Bligh de Rus siyasetindeki bu sıkışmayı tespit edercesine "İddia edildiğine göre Ahmed Paşa'nın Petersburg misyonu, Rusya'nın, Osmanlı bağımsızlığı ve bütünlüğü konusundaki samimiyetinin gösterilmesine yardımcı

⁸ Lord Heytesbury, bu konuda şunları nakletmektedir: "Osmanlı Sultanı, gelecekte muhtemelen Rus Çar'ın emrine tâbi olacaktır ve İstanbul'daki Rusya elçisi tıpkı Polonya'nın paylaşılmasından evvel Varşova'daki meslektaş gibi en güçlü sefir haline gelecektir." (Gleason 1950: 92)

olacaktı. Bu güvence, Ahmed Paşa ile yapılacak müzakereler boyunca açıkça ortaya konulacaktı.” demektedir. (NA. FO. 881 / 753)

İngiliz elçinin naklettiği bilgi, özellikle Hünkâr İskeleyi Antlaşması'ndan sonra Avrupa devletlerinin Rusya siyasetlerinin neredeyse alarm durumuna yükseldiği ve Rus yönetiminin bu durumdan duyduğu endişenin açık bir işareti gibi görülebilir. Nitekim antlaşmayı imzalamak üzere olağanüstü elçi sıfatıyla İstanbul'a gelen Rus temsilcisi Kont Orlov'a, daha İstanbul'dan ayrılmadan evvel Ahmed Paşa'nın, Petersburg'a geleceği ve tazminat, Silistre'nin boşaltılması ve Eflâk-Boğdan prensliklerindeki sorunların müzakere edileceği haber verilmiştir. (BO. HAT. 1044 / 43162; NA. FO. 881 / 753) Dolayısıyla Hünkâr İskeleyi Antlaşması imzalandıktan hemen sonra Bâbiâli'nin, bu yeni statükonun Avrupa politikasında yaratacağı heyecanı, Edirne Antlaşması'nın tadil edilmesi için kullanmayı planladığını düşünmek yanlış sayılmaz. Nihayet bu taze ve verimli siyasi repertuarın katkısı ile Ahmed Paşa'nın, Petersburg misyonu boyunca izleyeceği strateji de berrak bir muhtevaya kavuşur.

Osmanlı Devleti, her ne kadar Edirne Antlaşması'ndan kaynaklanan borç taksitlerini ödemeye çalışıyorsa da mevcut ekonomik şartlar altında borcun tamamını ödemesi neredeyse imkânsızdır. Ahmed Paşa, taksitlerin ertelenmesini sağlamalı ve Silistre'nin boşaltılacağı garantisini Rus hükümetinden almalıdır. (BOA. HAT. 1044 / 43159-C) Ancak Rusya'nın tazminat konusunda ısrarcı olabileceği düşünülerek bu hedefe ulaşılamaması halinde Ahmed Paşa, yumuşak bir strateji değişikliğine giderek borcun miktarının kısmen azaltılması seçeneğini de yedekte tutmalıdır. Fakat her iki durumda da Ahmed Paşa, mutlaka Silistre'nin boşaltılmasına dönük ısrarından asla vazgeçmemelidir. (BOA. HAT. 1044 / 43159-C) Böylece Bâbiâli, Silistre'nin kaybına asla tahammül edemeyeceğini gösterdiği gibi Rus hükümetinin, Silistre konusundaki hayallerinin ve planlarının gerçekçi olmadığını da açıkça anlatmaktadır. Zira Orlov, İstanbul'dan ayrılmadan önce Sultan ile görüştüğünü ve Silistre'nin, Rusya'ya bırakılması konusunda uzlaşıldığını iddia etmektedir.⁹

Orlov'un, Silistre konusunda pek de gerçeği yansıtmayan sözleri, Ahmed Paşa'ya verilen talimattan anlaşılabilir. Ahmed Paşa'ya, Petersburg seyahati boyunca izleyeceği hedefler açıkça anlatıldıktan sonra kendisine verilecek unvan da açıklığa kavuşturulur. *Orlofun bu def'aki gelişi büyük elçilik unvânıyla olduğundan ... müştâr-i müşârinileyh kullarına dabî unvân-ı mezâkûrun itâsına* karar verilir. (BOA. HAT. 1044 / 43162) Ayrıca Petersburg'a gidecek heyette Ahmed Paşa'ya yardımcı olmaları amacıyla Şekîb Efendi, Namık Paşa'nın Londra misyonu sırasında kendisine refakat eden Nuri Efendi ve tercümanlık görevine de Legofet Bey atanır. (BOA. HAT. 1044 / 43162)

Ahmed Fevzi Paşa ve Osmanlı heyetindeki diğer isimlerin Odessa üzerinden giderek 5 Aralık 1833 tarihinde Petersburg'a ulaştıkları anlaşılıyor. (BOA. HAT. 1046 / 43198-A; NA. FO. 65 / 206, 7 Aralık 1833) Osmanlı heyetinin Petersburg'a ulaştığı günlerde I. Nikolay'ın da kısa bir ziyaret için Moskova'ya gittiği görülüyor. (BOA. HAT. 1046 / 43198-A; NA. FO. 65 / 206, 7 Aralık 1833) Çar, 17 Aralık tarihinde Moskova'dan döndükten sonra Ahmed Fevzi Paşa ve Osmanlı heyetindeki diğer isimleri kabul eder. (NA. FO. 65 / 206, 21 Aralık 1833) Çarın, Osmanlı temsilcisini kabulüyle birlikte müzakerelerin başlaması için gerekli asgarî protokol şartı da tamamlanmış olur.

Müzakerelerin başlaması ile birlikte 19. yüzyıl boyunca Osmanlı diplomasisine yön veren temel motif olarak pragmatik düşünme ve hareket edebilme kabiliyetinin açıkça izlendiği bir örnek olay da kayıt altına alınmış olacaktır. Bir başka ifade ile hem Osmanlı heyeti hem de Bâbiâli, hedeflerine ulaşmak amacıyla sahip olduğu avantajları hassas bir şekilde kullanmaya dikkat edecektir. Özellikle Hünkâr İskeleyi'nin sağladığı ciddi güvence ile Osmanlı yönetimi pazarlığı oldukça rahat bir ruh hali ile açmaya çalışır. Yani Hünkâr İskeleyi'nin, Rusya aleyhine yarattığı atmosfer, Petersburg görüşmeleri boyunca Rus hükümetini endişeye sevk etmeye aday bir başlık olarak sürekli bir referans haline getirilir. Rusya'nın, bu antlaşma ile Osmanlı toprağında kazandığı prestij ve ağırlık, Avrupa hükümetlerini ama özellikle İngiltere'yi rahatsız ettiği sık sık hatırlatılarak Bâbiâli'nin böylesi bir atmosfere fazla dayanamayacağı ima edilir. Nitekim *boğazın istibkâmı esbâbına şiddet üzere teşebbüs olunmak ya'nî İngiltere ve Fransalıya meydân okumak gibi birden bire maslahata*

⁹ Bligh, İstanbul'daki meslektaşısı Ponsonby'den bu konuda aldığı bilgileri şu şekilde naklediyor: “Ponsonby'nin dediğine göre Orlov, İstanbul'dan ayrılmadan ve Ahmed Paşa yola çıkmadan evvel Sultan ile Silistre konusunda uzlaşıldığını ve bölgenin Rusya'ya bırakılmasını kabul ettiğini söylemiş ancak Bâbiâli bu sözleri yalanlamıştır. Hatta Ponsonby, Silistre'nin yeniden alınması konusunda Sultan'ın son derece tahammülsüz olduğunu belirtmektedir.” (NA. FO. 881 / 753)

atesli yapılmak sûretlerinin mahâzâr-i âcilesi beddâr olduğu anımsatılır. (BOA. HAT. 1044 / 43171) Kısacası Osmanlı Devleti, Hünkâr İskeleyi ile boğazların üçüncü devletlerin savaş donanmalarına kapatılması sayesinde büyük bir hareket alanı elde eden Rusya'yı, antlaşmanın sağlam bir zemine dayanmadığı konusunda kibarca ikaz etmektedir. Zira Fransız ve İngiliz donanmaları, boğazlardan geçmeye kalkışrsa Osmanlı donanmasının bu devletlere karşı koyacak gücü bulunmamaktadır. (BOA. HAT. 1044 / 43171) Diğer bir deyişle Bâbîâlî, şimdilik kendisine asıl müttefik olarak tayin ettiği Rusya'dan kolayca vazgeçebileceği tehdidine atıfta bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin, Hünkâr İskeleyi'ni diplomatik bir kaldıraç haline getirmesi ve adeta Rusya'yı tehdit eden bir dil kullanması üzerine Rusya Hariciye Nazırı Kont Nesselrode da benzer bir yönteme başvurur. Nesselrode, Osmanlı yönetiminin Hünkâr İskeleyi'ni yok sayarak boğazları özellikle İngiliz ve Fransız savaş gemilerine açması halinde Rusya'nın da buna kayıtsız kalamayacağını hatırlatır. Rus Nazır, *Rusya devleti dabê şân ve şöhretini vikâye için ne vehile hareket edeceği mecbûldür* (BOA. HAT. 1047 / 43222, 7 Şaban 1249 / 20 Aralık 1833) diyerek Ahmed Fevzi Paşa'yı açıkça uyarır. Fakat Rusya'nın inisiyatifi elden kaçırmamak amacıyla sergilediği bu yaklaşımın aslında ciddî bir manevra olduğunu düşünmek pek de doğru sayılmaz. Zira İngiltere yalnızca Hünkâr İskeleyi'nin yarattığı yeni siyasî durumdan değil aynı zamanda Edirne Antlaşması'nın, Rusya'ya sağladığı stratejik avantajdan rahatsız olduğunu da sık sık vurgulamıştır. Özellikle Edirne Antlaşması sonrası, Rusya'nın, Eflâk-Boğdan'a geçici de olsa yerleşmesi, İngiltere açısından tahammül sınırlarını aşan bir durumdur ve bu konudan duyduğu endişeyi Rus hükümetine her fırsatta anımsatır. (BOA. HAT. 1145 / 45491) Ancak Rus hükümeti, meselenin Osmanlı Devleti ile Rusya arasında gerçekleştiği ve iki devletin karşılıklı olarak imzaladıkları antlaşmalarla karara bağlandığını belirterek İngiltere'nin taleplerini tartışma dışına itmiştir. (BOA. HAT. 1145 / 45491-A)

Rusya'nın, bir yandan Osmanlı Devleti'ni diğer taraftan İngiltere'yi kontrol etmeye çalışması siyaseti tayin etme yeteneğine sahip olduğu gibi bir izlenim verse de aslında Avrupa politikası içindeki sıkışmışlığının berrak bir delilidir. Nitekim hem Osmanlı Devleti'ni hem de İngiltere'yi sahnenin dışına itme gayretinin suni bir girişim olduğu, Ahmed Fevzi Paşa'ya söylenenlerden de açıkça anlaşılacaktır. Ahmed Fevzi Paşa, *İngiltere ve Fransa donanmaları havâdisâtı burada gereği gibi tevâtür olmuş ve Rusya devleti hayli telâş ederek tedârikât-ı harbiyye esbâbına teşebbüs edip Petersburg'a vusûl-i âcizânemin ol vakte tesâdiifü cihetile Devlet-i Aliyye şöyle sebât etmelidir böyle yapmalıdır* (BOA. HAT. 1047 / 43218) diyerek Rus hükümetinin içinde bulunduğu durumu özetler. Gerçekten de hem Nesselrode hem de Orlov, Bâbîâlî'nin, Hünkâr İskeleyi'ni tadil etme isteğinin olup olmadığını özellikle sorar. Ardından Ahmed Fevzi Paşa'ya, misyonunun son derece olumlu sonuçlanacağından emin olduklarını belirtirler. (BOA. HAT. 1047 / 43218) Kısacası daha müzakerelere başlarken Rus hükümeti, Hünkâr İskeleyi'nin sunduğu geniş diplomatik imkânları zımnen itiraf eder. Böylece Osmanlı heyetinin, Edirne Antlaşması'ndan kaynaklanan ağır yükten kurtulmak amacıyla geldiği Rus başkentinden isteklerinin büyük bölümüne ulaşarak döneceği nazıkçe ima edilmektedir.¹⁰

Ahmed Fevzi Paşa, Petersburg'daki havanın genel olarak ılımlı bir seyir izlemesinin etkisiyle iki ana başlık olan tazminat sorunu ile Silistre'nin boşaltılmasına dönük isteklerini ifade eder. Paşanın ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla Rus hükümeti tazminat konusunda geri adım atmaya hatta Osmanlı Devleti'nin hayal ettiği miktarın ötesinde ciddî bir indirim yapmaya hazırdır. (BOA. HAT. 1047 / 43218) Ancak Fevzi Paşa'nın, Silistre hakkındaki talebi, Rus heyeti tarafından oldukça rahatsız edici bir başlık olarak karşılanır. Fevzi Paşa, *gerek resmî ve gerek gayr-i resmî her bir mükâleme ve mülâkatta bu husûsu dermiyân ettikçe bayağı canları sıkılıp red ile cevâbdan gayri bir sözleri alınmamış* (BOA. HAT. 1047 / 43218) diyerek aslında Silistre'nin, Rus stratejisi içindeki önemini açık hale getirir. Fakat Rusya'nın, Silistre konusunu gündem dışına itme çabası, Fevzi Paşa'ya göre tuhaf bir yaklaşımdır. Zira Osmanlı heyetinin bu konuda açık bir talepte bulunacağı aslında Rusya tarafından daha önceden haber alınmıştır. Fevzi Paşa, İstanbul'dan ayrılmadan evvel Rusya elçisi Butenev ile görüşmüş ve Silistre konusunu Petersburg müzakerelerinde gündeme getireceğini söylemiştir. Paşa, elçi ile aralarında geçen konuşmayı *keyfiyet Rusya elçisi Butenev'e açıldık da işbu irâde-i asabet-âde-i şâhâneyi tabîn ve tasvîb etmiş ve li-eclî'l-vedâ' yine mülâkat-ı âcizânemde*

¹⁰ İngiliz elçi Bligh de Londra'ya gönderdiği raporda, Ahmed Fevzi Paşa'nın, görevini başarıyla yerine getireceği ve Edirne Antlaşması'ndan kaynaklanan ağır savaş tazminatının makul bir seviyeye indirileceğini belirtmektedir. (NA. FO. 65 / 123, 11 Ocak 1834)

bu sûretin pek münâsib olacağını tekrâr (BOA. HAT. 1047 / 43218) etmiştir diyerek Rus hükümetinin konudan dolayı da olsa haberdar olduğunu anlatmaktadır.

Ahmed Fevzi Paşa'nın, İstanbul'dan ayrılmadan evvel Butenev ile yaptığı görüşmelerde Silistre konusuna değinmesi, aslında Petersburg ziyaretindeki temel hedefin bölgeyi bir an önce Rus işgalinden kurtarmak olduğunu ispat ediyor. Ancak Silistre'nin, Rusya açısından da önemli bir toprak parçası olmasından ötürü paşaya görüşmeler boyunca izleyeceği yöntemi izah eden talimatta sorun açık olarak kayıt altına alınmamıştır. Yukarıda vurgulandığı gibi, mesele Ahmed Fevzi Paşa'nın tasarrufuna bırakılarak müzakereler sırasında sözlü olarak dile getirilmesinin daha doğru olacağı kararlaştırılmıştır. (BOA. HAT. 1047 / 43221, 29 C. Ahir 1249 / 13 Kasım 1833) Dolayısıyla meselenin gündeme getirilmesi Rus hükümeti tarafından talimatta bulunmayan ya da Ahmed Fevzi Paşa'nın misyonunun amaçları arasında yer almayan bir başlığın tartışmaya açılması gibi algılanmış görünüyor. Nitekim Bligh de Osmanlı heyetinin savaş tazminatından kaynaklanan borcun hafifletilmesi hedefine ulaşacağını ama Silistre konusunda Rusya'nın tatmin edici bir adım atmaktan hayli uzak olduğunu ifade etmektedir. (NA. FO. 65 / 123, 11 Ocak 1834)

İngiliz elçisinin de Ahmed Fevzi Paşa'nın yukarıdaki tespiti ile benzerlik gösteren sözleri, Silistre konusunun her iki devlet açısından da vazgeçilmez bir hassasiyeti ifade ettiğini şüpheye yer bırakmayacak şekilde ele veriyor. Fakat müzakerelerin neredeyse en hassas başlığı sayılabilecek konuda Osmanlı Devleti'ni daha rahat bir ruh hali içine iten ve manevra kabiliyeti sağlayan iki gerçek, Rusya'nın ısrarlı bir söylem inşa etmesine engel olmuştur. Yukarıda ifade edildiği gibi, Hünkâr İskeleyi ile birlikte Rusya, hemen tüm Avrupa devletlerinin hedefi haline gelmiştir. Bu durum o kadar açıktır ki Rusya'nın kıta siyasetindeki en sağlam ideolojik ve politik ortağı Avusturya bile rahatsızlığını her fırsatta dile getirmekten çekinmez. Petersburg'daki Avusturya elçisi Ficquelmont defalarca Rusya'nın, Avrupa'daki Osmanlı topraklarından bir parça dahi almasına izin vermeyeceklerini ilan etmiş ve Silistre'nin bir an evvel boşaltılmasının Avusturya için vazgeçilmez olduğunu tekrar etmiştir. (NA. FO. 65 / 213, 12 Nisan 1834)¹¹ Ayrıca Mehmed Ali Paşa'nın, Osmanlı varlığını doğrudan tehdit edebilecek bir kabiliyete erişmesi de Rusya'yı endişeye sevk eden bir başka faktör olarak siyasî denklemdeki yerini almıştır. I. Nikolay, İstanbul'da güçlü bir Mehmed Ali hanedanı yerine Osmanlı Devleti'nin yaşamaya devam etmesinin Rusya için kaçınılmaz olduğunu itiraf etmiştir. (NA. FO. 881 / 753) Kısacası bu iki gerçeğin varlığı, Rusya'nın hareket alanını daraltırken Osmanlı diplomatının ısrarını da makul ve gerçekçi bir çerçeve içine yerleştirmesini kolaylaştırmıştır.

Rusya'nın, yukarıda belirtilen iki temel gerçeğin etkisi ile Osmanlı siyasetini ihtilaftan ittifaka tahvil etme mecburiyeti, Petersburg görüşmelerini de Osmanlı Devleti açısından Edirne Antlaşması'nın ağırlığından kurtulmaya uygun hale getirir. Bir başka ifade ile tazminat konusunda ciddî bir indirime gitmeye hazır olan ancak Silistre'deki askeri varlığına dönük kıskançlığını sürdüren Rusya, kısa süre içinde fikir değiştirecektir. Ahmed Fevzi Paşa'nın, hemen her fırsatta Silistre'ye temas etmesine bir hayli soğuk yaklaşan Rus heyeti, ilk günlerdeki ısrarından kolayca vazgeçecektir. Nitekim Bligh bu durumu biraz da şaşkınlıkla karşılayarak Londra'ya gönderdiği raporda şu cümlelere yer verecektir: "Ahmed Paşa, Asya sınırının tayin edilmesi, savaş tazminatının hafifletilmesi ve süresinin uzatılması gibi konularda başarılı oldu. Hatta Rusya, borcun tamamen ödeneceği güne kadar Silistre'yi elinde tutma iddiasından da vazgeçti. Dolayısıyla Türk temsilcisi cesurca davranarak çok zor bir konuda büyük başarı kazandı." (NA. FO. 65 / 213, 28 Ocak 1834) İngiliz elçinin, yaklaşık iki hafta önce tazminat konusunda Osmanlı heyeti isteklerine ulaşabilir ancak Rusya'nın, Silistre ısrarından vazgeçmesi mümkün görünmüyor dediği anımsandığında Ahmed Fevzi Paşa'nın başarısı daha açık hale gelirken Rus siyasetindeki değişim de gözle görülür bir şekil alır.

Edirne Antlaşması'nın imzalanmasından hemen evvel I. Nikolay'ın görevlendirdiği altı kişilik komitenin, Osmanlı Devleti'nin yaşamaya devam etmesine dönük tespiti, aslında Rus siyasetindeki değişimin Hünkâr İskeleyi'nden önce başladığını gösteriyor.¹² Dolayısıyla bu gerçek Rusya'nın, görüşmelerin başındaki Silistre ısrarının diplomatik bir taktik olduğunu düşündürüyor. Kaldı ki

¹¹ Avusturya'nın, genel olarak Osmanlı bütünlüğü konusundaki kıskançlığı, 19. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Mesela Rus Çarı I. Nikolay, Ficquelmont'a "Doğu Sorunu herkesten önce Rusya'nın bir sorunudur" dediğinde, Ficquelmont, Çarın sözlerini "Ve Avusturya'nın da" diyerek tamamlamıştır. (Tuncer 1996:41)

¹² George Vernadsky, Edirne Antlaşması ile birlikte Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne dönük siyasetinin yeniden tarif edildiğini öne sürmektedir. Yazar, I. Nikolay'ın, Rus Çarı Paul (1796-1801) dönemindeki politikayı taklit ederek daha ılımlı bir çizgi izlediğini belirtir. (Vernadsky 1968: 213-214)

Nesselrode'un söyledikleri de bu tespiti daha sağlam bir zemine kavuşturuyor. Nesselrode, Osmanlı heyetinin bütün taleplerinin karşılandığını ve her konuda uzlaşma sağlandığını açıklar. (NA. FO. 65 / 213, 12 Şubat 1834) Nesselrode'un sözlerine ya da Osmanlı Devleti'nin nispeten başarılı bir diplomatik sonuç elde etmesine daha yakından bakıldığında bu durumun Rus siyasetindeki dramatik değişimin açık bir izdüşümü olduğu kolayca görülebilir. Nitekim Nesselrode, Osmanlı heyetinin Petersburg'dan ayrılmasından yaklaşık iki ay sonra Fransız elçisi General Maison'a, Rusya'nın, güney komşusu hakkındaki konvansiyonel politikasını yeniden tarif ettiğini açıkça ilan eder. Rus nazır, "Çariçe Katerina ve ondan öncekilere atfedilen ve Osmanlı'nın tasfiyesi ya da zayıflatılması üzerine inşa edilen siyasetin hâlâ devam ettiğini düşünmenin Rusya'ya hakaret etmekle eşanlamalı olduğunu" belirtir. (NA. FO. 65 / 213, 12 Nisan 1834) Nesselrode, "Rusya'nın, hiçbir şekilde Osmanlı topraklarına doğru yayılmayı istemediğini ve ülkesinin çıkarlarının, Osmanlı Devleti'nin yaşamaya devam etmesine bağlı olduğunu" da özellikle ilave eder. (NA. FO. 65 / 213, 12 Nisan 1834)¹³

Rusya'nın, geleneksel Osmanlı siyasetini yeniden gözden geçirme kararlılığı ya da zorunluluğu, yukarıda belirtildiği gibi Ahmed Fevzi Paşa'nın, Petersburg seyahatini oldukça verimli hale getirir. Bu durum o kadar açıktır ki Osmanlı temsilcisi, Petersburg'dan ayrılmadan evvel veda ziyaretinde bulunduğu Fransız ve İngiliz elçilerine Edirne Antlaşması'nın sebep olduğu ağır yükten neredeyse tamamen kurtulduklarını açıklar. (NA. FO. 65 / 213, 24 Şubat 1834) Ahmed Fevzi Paşa'nın, bu denli iddialı bir dil kullanması aslında pek de yanlış sayılmaz. Paşanın ifadesine göre 10 milyon dükalık savaş tazminatında ciddi bir indirim yapılmış ve borç dört milyona indirilmiştir. Bu miktarın sekiz eşit taksitte ödenmesi kararlaştırılmış ve Edirne Antlaşması'ndan farklı olarak taksitlerin her yılın ilk ayında ödenmesi gibi bir zorunluluk da ortadan kalkmıştır. (NA. FO. 65 / 213, 24 Şubat 1834) Ancak asıl önemli olan nokta, bir iyi niyet göstergesi olarak Osmanlı Devleti'nin, yüklü bir ödeme yapması halinde Rusya'nın, Silistre'den derhal çekilme arzusunda olduğunu açıklamasıdır. (NA. FO. 65 / 213, 24 Şubat 1834) Bir başka ifade ile Rusya, yukarıda ilan ettiği yeni Osmanlı siyasetine sadık kalacağını garanti etmektedir. Benzer şekilde anlaşmanın Osmanlı Devleti tarafından da onaylanmasını takiben Rusya hiç vakit kaybetmeden hem Eflâk-Boğdan'daki hem de Kafkas sınırındaki askerlerini çekeceğini de zaten belirtmiştir. (NA. FO. 65 / 213, 12 Şubat 1834)

Rusya'nın, Edirne Antlaşması'nın tadil edildiği anlamına gelen yukarıdaki sözlerinden sonra Osmanlı ve Rus heyetleri arasındaki görüşmeler 11 Şubat 1833 tarihinde sona ermiştir. Ahmed Fevzi Paşa, heyetler arasındaki görüşmelerin bitmesinden yaklaşık bir hafta sonra Petersburg'dan ayrılmıştır. (BOA. HAT. 1167 / 46160; NA. FO. 65 / 213, 24 Şubat 1834) Paşa, İngiliz elçi Bligh'e Eflâk-Boğdan üzerinden İstanbul'a döneceğini açıklar. İngiliz elçiye göre paşanın amacı, bölgenin yönetimine atanacak kişilerin seçimi konusunda etkide bulunmak ve padişahın uygun bulduğu isimlerin göreve getirilmesini sağlamaktır. (NA. FO. 65 / 213, 24 Şubat 1834) Ahmed Fevzi Paşa'nın, Petersburg'da Rus heyeti ile yaptığı görüşmelerin sona ermesinden bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin de anlaşmayı onayladığı anlaşılıyor. (BOA. HAT. 1167 / 46160) Anlaşmanın onaylanmasından sonra Osmanlı Devleti'nin, savaş tazminatının ilk taksitlerini ödeme konusunda hayli dikkatli davrandığı görülüyor. (BOA. HAT. 1046 / 43199-A; 1297 / 50441; 1597 / 93, 27 Zilkade 1251 / 15 Mart 1836) Rusya'nın da bir an evvel Edirne Antlaşması ve ardından Hünkâr İskelesi'nin yarattığı olumsuz atmosferden kurtulma isteği o kadar açıktır ki daha Petersburg Antlaşması, Osmanlı Devleti tarafından imzalanmadan evvel Eflâk-Boğdan'daki askerlerini çekmeye başlamıştır. Rus hükümeti, 1828-1829 savaşından sonra Prensliklerin askerî ve idarî organizasyonu ile görevlendirdiği Kont Kiselev'e, bölgenin bir an önce boşaltılması için gerekli talimatları vermiştir. (Bitis 2006: 458) Nihayet Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne yönelik siyasetine yaklaşık 20 yıl boyunca etki edecek yeni stratejinin katkısı ile Edirne Antlaşması değiştirilmiş ve Osmanlı ağır bir yükten kurtulmuştur.

¹³ Nesselrode'un, Fransız elçiye söylediği şu sözler, Rusya'nın askerî fetihler hakkında ciddi bir kâr-zarar analizi yaptığını anlatmaktadır. Nesselrode, "Asya'da yaptığımız ve onca cana ve paraya mal olan seferlerden sonra hâlâ asayişli sağlayamadık. Bölgedeki Müslümanlar, sürekli isyan ediyorlar. Rusya'daki hemen herkes bu durumdan fazlasıyla şikâyetçi" demektedir. (NA. FO. 65 / 213, 12 Nisan 1834)

Sonuç

Edirne Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Rusya'nın, Büyük Petro'dan itibaren uygulamaya koyduğu ve Osmanlı topraklarına doğru yayılma refleksi üzerine inşa edilen politika ciddi bir değişime uğramıştır. Rus Çarı I. Nikolay'ın, Osmanlı Devleti'nin tasfiyesini kutsal bir amaç haline getiren geleneksel siyasetten şimdilik vazgeçerek Osmanlı'nın yaşamaya devam etmesine dönük bir çizgi izlediği görülür. Özellikle Edirne Antlaşması'nın imzalanmasından hemen önce I. Nikolay altı kişilik bir komite oluşturmuş ve Osmanlı siyasetinin ana hatlarını tartışmaya açmıştır. Komiteden, Osmanlı Devleti'nin varlığına son verilmesi yerine yaşamaya devam etmesinin Rusya'nın büyük stratejisi açısından daha uygun olduğu yönünde bir karar çıkmış ve sonraki 20 yıl boyunca Rus politikası bu ana fikirden ilham almıştır.

Rusya'nın yeni siyaset ajandası, Osmanlı Devleti'ne nefes alma imkânı tanıdığı gibi 1828-1829 Savaşı'na son veren Edirne Antlaşması'nın gözden geçirilmesi için de uygun bir atmosfer yaratmıştır. Bu avantajlı ve diplomatik manevralara açık ortama ilave olarak Hünkâr İskelesi Antlaşması ile birlikte Rusya'nın, Avrupa devletlerinin temel hedefi ve korkusu haline gelmesi de Osmanlı diplomatına geniş fırsatlar sunan bir zeminin doğmasına yol açmıştır. Özellikle İngiltere ve Fransa'nın, Hünkâr İskelesi'nden sonra Rusya'ya besledikleri derin endişe ve şüphe Osmanlı Devleti açısından tam anlamıyla bir trajediyi ifade eden Edirne Antlaşması'nın değiştirilmesi için eşsiz bir fırsat anını işaret etmiştir. Nitekim Rus siyasetindeki bu sıkışmışlığı fark eden Osmanlı devlet adamı, Edirne'nin düzeltilmesi ya da tamamlanması anlamına gelen savaş tazminatı ve Silistre'deki Rus işgalinin sona erdirilmesine dönük taleplerini açıkça ve cesurca dile getirmeye başlamıştır.

II. Mahmud'un ve Bâbüâlî'nin, Edirne Antlaşması'nın değiştirilmesine yönelik istekleri, Rusya'nın, Hünkâr İskelesi ile birlikte Avrupa'da yalnızlığa mahkûm olma korkusunun da etkisi ile gerçekçi bir karşılık bulmuştur. Bu verimli ortamın katkısı ile Ahmed Fevzi Paşa, Edirne Antlaşması'ndan kaynaklanan sıkıntıların giderilmesi amacıyla Petersburg'a gönderilir. 1833 yılının Aralık ayında Rus başkentine ulaşan Ahmed Fevzi Paşa, kısa süre sonra Rus hükümeti ile görüşmelere başlamıştır. Görüşmelerin sonunda imzalanan Petersburg Anlaşması ile Osmanlı Devleti, Edirne Antlaşması'nda kayıt altına alınan ağır savaş tazminatından kurtulmuştur. Ayrıca savaş tazminatının tamamen ödenmesi beklenmeksizin yüklü bir miktarın Rus hükümetine sunulması halinde Silistre'nin kısa süre içinde boşaltılacağı da karara bağlanmıştır. Benzer şekilde Eflâk-Boğdan'daki Rus birliklerinin de bir an evvel bölgeyi terk etmelerine karar verilmiş ve Ruslar, anlaşmanın Osmanlı Devleti tarafından onaylanmasını bile beklemeden prensliklerden ayrılmaya başlamıştır. Nihayet Rusya'nın yeni Osmanlı siyaseti ve Hünkâr İskelesi'nin Rusya hakkında yarattığı olumsuz imaj, Osmanlı Devleti'nin, Edirne Antlaşması'nı değiştirmesine yardımcı olmuş ve Ahmed Fevzi Paşa'nın misyonu başarılı şekilde sonuçlanmıştır.

KAYNAKÇA

I. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

HATT-I HÜMÂYÛN TASNİFİ (HAT.) 1040 / 43059-A, 1040 / 43062-A, 1042 / 43132, 1044/43159-C, 1044 / 43162, 1044 / 43171, 1046 / 43198-A, 1046 / 43199-A, 1047 / 43218, 1047 / 43221, 1047 / 43222, 1145 / 45491, 1145 / 45491-A, 1167 / 46160, 1297 / 50441, 1597 / 93.

II. National Archives (NA.) Foreign Office Papers (FO.)

65 / 123, 65 / 206, 65 / 213, 881 / 753.

II. Basılı Kaynaklar

AKSAN, Virgîna H., *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri, 1700-1870*, (çev. Gül Çağalı GÜVEN), İstanbul, 2011.

ANDERSON, Matthew Smith, *Doğu Sorunu, 1774-1923: Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, (çev. İdil ESER), İstanbul, 2010.

BITIS, Alexander, *Russia and the Eastern Question: Army, Government and Society, 1815-1833*, New York, 2006.

BOLSOVER, G.H., "Nicholas I and the Partition of Turkey", *Slavonic and East European Review*, 27, 1948/1949.

DELFINER, Henry A., "Alexander I, the Holy Alliance and Clemens Metternich: A Reappraisal", *East European Quarterly*, XXXVII, (2) 2003.

GLEASON, John Howes, *The Genesis of Russophobia in Great Britain*, Cambridge: Harvard Uni. Press, 1950.

HANKS, Mary E. Wiesner, *Erken Modern Dönemde Avrupa, 1450-1789*, (çev. Hamit ÇALIŞKAN), İstanbul, 2009.

JELAVICH, Barbara, *The Habsburg Empire in European Affairs, 1814-1918*, Chicago, 1968.

KERNER, Robert J. "Russia's New Policy in the Near East After the Peace of Adrianople Including the Text of the Protocol of 16 September 1829", *Cambridge Historical Journal*, vol. 5, no. 3, 1937.

MOSELY, Philip E., *Russian Diplomacy and the Opening of the Eastern Question in 1838 and 1839*, Cambridge: Harvard Uni. Press, 1934.

PURYEAR, Vernon John, *France and the Levant from the Bourbon Restoration to the Peace of Kutiah*, Berkeley, 1941.

RODOGNO, Davide, *Against Massacre: Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire, 1815-1914*, Princeton, 2012.

SKED, Alan, *The Decline and Fall of the Habsburg Empire, 1815-1918*, London, 2001.

SOROKIN, Pitirim A., *Bir Bunalm Çağında Toplum Felsefeleri*, (çev. Mete TUNÇAY), İstanbul, 2008.

TUNCER, Hüner, *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)*, Ankara, 1996.

VERNADSKY, George, *A History of Russia*, New Haven, 1968.

VIERECK, Peter, *Conservatism Revisited: Revolt Against Ideology*, New Brunswick, 2005.